

Kiss László

**KOSSUTH LAJOS NEMZETFELFOGÁSA ÉS
NEMZETISÉGPOLITIKAI NÉZETEI 1848
ELŐTT**

Kossuth Lajos újságírói és politikusi életművét sokan kutatták és kutatják. Jól ismertek polgári átalakulást szorgalmazó reformkori nézetei és törekvései is. Ám az utóbbi évtizedekben alig jelent meg olyan eszme- és politikatörténeti cikk, tanulmány vagy szintézis, amely célirányosan vizsgálta volna Kossuth 1848 előtti nemzetfelfogását vagy – ettől elválaszthatatlan – nemzetiségpolitikai nézeteit.¹ Jelen tanulmány ezt a hiányt kívánja valamelyest pótolni.²

Kossuth Lajos 1848 előtti álláspontja három időmetszetben jól vizsgálható. 1833 elejéről megmaradtak „Országgyűlési Gyűjtemények” címmel tervezett könyvének töredékei, amelyek viszonylag átfogó képet nyújtanak fiatalkori nézeteiről. 1841-1843-ban egy újabb könyv megírásán gondolkodott, miközben a „Pesti Hírlap”-ot is szerkesztette. Ekkor hágott tetőpontjára a – magyar nyelv terjesztése kapcsán kirobbant és vitairatok, röpiratok, újságcikkek tucatjait eredményező – szlovák–magyar, magyar–szlovák „nyelvtusa” is. Álláspontját a nemzetről, a magyar nyelvről, a nem magyarokhoz való viszonyáról főleg a „Pesti Hírlap”-ban fogalmazta meg. Végül felfogásának rekonstruálásához igen hasznosnak bizonyult egy 1846-ban írott, konzervatívokkal vitatkozó irata (amely 1847-ben jelent meg), valamint az „Ellenzéki Nyilatkozat”. Jelen dolgo-

¹ Ez a megállapítás Gergely András gondolatébresztő tanulmányára ugyanúgy igaz, mint Deák István könyvére. Már munkáik címe is mutatja vizsgálódásuk időhorizontját. Lásd *Gergely András: Kossuth nemzetiségi politikája 1847-1853*. Tiszatáj, 2002/9. 78-84. (A továbbiakban: *Gergely* 2002) *Deák István: Kossuth Lajos és a magyarok 1848-49-ben*. Gondolat, Bp. 1983. 423 p. (A továbbiakban: *Deák*) – Szabad György 211 oldalas monográfiája is kevés figyelmet szentel – a horvát- és erdélyi kérdéstől eltekintve – Kossuth nemzet- és nemzetiségi politikájának. *Szabad György: Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében*. Kossuth – Magyar Helikon, Bp. 1977. (A továbbiakban: *Szabad*) 68-74., 107., 124-126., 132-133. A téma szempontjából még mai is üdítő kivételnek számít Kosáry Domokos 1943-ban megjelent, 2002-ben pedig bővített kiadásban újra kiadott „Kossuth Lajos a reformkorban” című monográfiája, annak is a IV/3-4. alfejezete. *Kosáry Domokos: Kossuth Lajos a reformkorban*. Osiris, Bp. 2002. 231-266. (A továbbiakban: *Kosáry* 2002)

² Tanulmányunk alapját a „Kossuth Lajos és a nemzetiségi kérdés” című előadás képezi, amely 2013. 04. 10.-én hangzott el a Bródy Sándor Könyvtár „Sorsfordulók – Sorsfordítók. Történelmi szemelvények” című történelmi előadás sorozatának 3. előadásaként.
www.youtube.com/watch?v=FyWgUJEQ17E (2013. 05. 22.)

zat tehát bőségesen támaszkodik a három időszak beszédeire és írásaira, az ezekből vett gyakori idézetekre, miközben segítségül hívja más reformkori szerzők tárgykörben született megnyilatkozásait is, mert így az azonosságok mellett még jobban kidomborodnak Kossuth nemzetfelfogásának és nemzetiségpolitikai nézeteinek jellemzői, sajátos vonásai.

A témának történelmi aktualitást kölcsönöz Kossuth Lajos halálának közelgő, 120. évfordulója, valamint egy ellentmondásos tény. Miközben mi, magyarok, a „liberális Kossuth”-ban a 19. századi magyar történelem kiemelkedő, pozitív személyiségét tiszteljük, méltán, a mai szlovák történetírás, valamint a szomszédos országok történetírása, benne a renegát, nemzetiségellenes, „nacionalista Kossuth”-ot látja, és sokkal negatívabban ítéli meg. A történelmi valóságnak leginkább megfelelő Kossuth-kép ez esetben is valahol a két pólus között helyezkedik el.

Nemzetteremtés – polgári átalakulás – érdekegyesítés

A fentiek ismeretében több kérdés is felvethető. Kossuth Lajos és ellenzéki politikus társai számára melyek voltak a fontosabbak: a formálódó magyar nemzet(állam) magyar lakosságának nemzeti és polgári érdekei vagy a magyarországi polgári átalakulás – nemzeti, nemzetiségi hovatartozástól független – közös érdekei? Inkább az egyéni-emberi szabadságjogokat szem előtt tartó liberális nemzeti vagy – a magyar nemzeti érdekeket akár mások rovására is érvényesíteni kívánó – nemzeti liberális politikusnak tekinthető-e? Ha pedig a két komponens (liberalizmus és nacionalizmus) a gondolkodásában összefonódva jelent meg, kapcsolatukon belül melyik volt a hangsúlyosabb? Egyáltalán: patikamérleg pontossággal meg lehet-e állapítani az arányokat, a súlypontokat? Elfogadható-e az a magyarázat, hogy a polgári átalakulás magyarországi kérdéseiben alapvetően liberális, a magyar nemzetteremtésben és nemzetiségpolitikában viszont nacionalista álláspontot képviselt? Magyar dominanciájú és hosszú távon magyarrá tett Magyarországon, magyar vezetésű nemzetállamban, vagy nyelvíleg, kulturálisan, nemzet(iség)ileg sokszínű közös hazában, államnemzetben (Magyar Királyságban, Magyarhonban, Hunniában...) gondolkodott? A kérdések továbbszaporítása helyett lássuk inkább az eszme- és politikatörténeti folyamatokat, a történelmi tényeket.

Az említett dilemmák és kettősségek a korszak – Európa-szerte napirenden lévő és megoldásra váró – alapvető történelmi feladataiból: a polgári átalakulás végrehajtásából és a modern, polgári nemzet megteremtéséből fakadtak. A magyar ellenzéki liberálisok szemei előtt is ez a két nagy horderejű feladat lebegett. A nemzet nagysága, boldogsága, valamint a „földnépe” szabadsága kapcsolatának lényegét, a két komponens viszonyát legelőször gr. Wesselényi Miklós fejtegette ki átfogóan az 1831-ben írott „Balítéletekről” című könyvében (amely csak 1833-ban jelenhetett meg Bukarestben). A „Hitel” és a „Világ” nyomdokait követve, a következőket írta. „Minél több szabad, jussokkal bíró tagokból áll egy nemzet, annál hatalmasabb. – Ha polgári alkotmányunk’ malasztjait a’ parasztság is érezni fogja ’s azokban részesülend: bizonynyal szíven fog annak fennma-

radása 's öregbedése fekünni...". Könnyű belátni – folytatta –, hogy „soha nemzetet naggyá, hatalmassá, 's boldoggá a' közte lakó akármely nagy számu, de elnyomott nép nem tett; – csak szabad ember...”.³ A kettős tennivaló lényegét legtömörebben Kölcsey Ferenc fogalmazta meg 1834-1835-ben. Az örökös megváltás ügyében tartott parlamenti felszólalásának végén nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a zabolátlan népharagot megszelídíteni mással nem lehet, „csak oly közös érdekekkel, mely a társaság (értsd: társadalom – K. L.) tagjait egyformán kösse a hazához; s ez csupán két szó: *szabadság és tulajdon!*”. Amikor pedig 1835. február 9-én elbúcsúzott az országos rendektől, ugyanezt más szavakkal így fogalmazta meg: „Jelszavaink valának: *haza és haladás*”.⁴ Deák Ferenc 1836. június 30-án benyújtott követjelentése is ezeket visszhangozta: „juszt adjanak a népnek, hogy fekvő tulajdont szerezhessen és szabadságot adjanak a jobbagynak...; ... mert tulajdon és szabadság azon édes kötelékek, melyek a polgárt legszorosabban kötik hazájának sorsához... S majd ha érdekeink nem különválva, hanem egy nemzeti közérdekben egyesülve fognak őrt állani..., akkor lesz betöltve az a kötelesség, melylyel hazánknak és önmagunknak tartozunk”.⁵ Egyértelmű, hogy Deák és reformkori politikustársai a polgári tulajdon és szabadság mindenkire történő kiterjesztését a nemzeti közérdek megteremtése szempontjából tartották fontosnak.

Már az alig 30 esztendő Kossuth Lajost is foglalkoztatta ez a kettős kapcsolat. 1833 elején „Országgyűlési Gyűjtemények” címmel könyvet kívánt írni, amelyhez több töredéket is készített. „A magyar főrendek 1833-ban” című töredék előbeszéde készült el legelőször 1833. februárban-márciusban, amely bepillantást enged a „fiatal Kossuth” gondolatvilágába, szabadsággal és nemzettel, az ország előtt álló reformteendőkkel kapcsolatos (olykor elvont, Montesquieu-ék által ihletett, a magyar fejlődést európai dimenzióba helyezett) elmélkedéseibe.⁶ Ezek szerint az ember szabadsága és boldogsága felett két törvény uralkodik: a természeti és az erkölcsi. Ezekből adódóan egyesek szabadsága és boldogsága mások boldogtalanságán és elnyomásán nem alapulhat. A kérlelhetetlenül haladó kor követelménye tehát Európa népei számára a mindenkit „egyenlően oltalmazó törvény biztosította polgári lét” szilárd követelése.⁷ A szabadság ugyanis „nem egyéb, mint a törvény iránti engedelmesség”. A közóhajtás célja tehát csak egy lehet: „t.i. oly polgári lét, miben a törvény kit kit egyenlően védjen; oly törvény, melly a nemzeti becsület oltalma alá helyezi minden egyes polgár szemé-

³ B. Wesselényi Miklós: Balítéletekről. Bukarest. 1833. 217, 218. (A továbbiakban: *Wesselényi 1833*)

⁴ *Kölcsey Ferenc* összes művei. Franklin-Társulat, Bp. é. n. 1162, 1172. (A továbbiakban: KFÖM) – Érdemes a fontossági sorrendre figyelni! A nemzetteremtéssel kapcsolatos „haza” és „szabadság” mindkét esetben megelőzi a polgári átalakulásra vonatkozó „haladás”-t és „tulajdon”-t.

⁵ *Deák Ferencz* beszédei I. 1829-1847. Összegyűjtötte: *Kónyi Manó*. Franklin Társulat, Bp. 1882. 227.

⁶ Lásd: *Kossuth Lajos* összes munkái VI. kötet. (Kossuth Lajos ifjúkori iratok, Törvényhatósági Tudósítások) Magyar Történelmi Társulat Sajtó alá rendezte: *Barta István*. Akadémiai, Bp. 1966. 366-367. (A továbbiakban: KLÖM VI.) – Az egész töredéket lásd: 368-387.

⁷ Uo. 370.

lyét s vagyónát, melly egy közönséges érdek szép kötelékével kapcsolja együvé a honnak minden gyermekét, melly... a nemzeti egyetemülést összepontosítja...”.⁸ Vagyis „csak azon törvény jó, erős, és állandó, melly a nemzeti egyetem érdekeivel összhangban áll...”.⁹

Deákhhoz hasonlóan Kossuth is úgy látta tehát, hogy az egyén szabadsága és a nemzet szabadsága kölcsönösen feltételezik egymást. Kapcsolatukon belül az utóbbi a hangsúlyosabb. Az egyén szabadsága csak a – feudális nemzetet felváltó, de azon alapuló – modern nemzet keretein belül bontakozhat ki igazán. A szabad egyén ugyanis „magát a nemzeti egyetem láncszemének tekintti, s azért elmélkedéseit egy magasabb szempont vezérli...”.¹⁰ Ez az alapállás nem volt egyedi, hiszen a fejlettebb Nyugat-Európában, amelynek fejleményeit Kossuth (is) figyelemmel kísérte, már megkezdődött a szemléleti fordulat. Az addig uralkodó felfogás helyébe (miszerint „a szabad nemzet szabad egyénekre épül”, mert az a nemzet nem szabad, amelynek a lakói nem szabadok) „a nemzet mindenk felett” lépett. A szabad egyén csak a nemzeti közösségen belül fejtheti ki képességeit. A liberális nacionalizmus tehát Kossuth Lajosnál is nacionál liberalizmusba váltott át.¹¹ Még inkább így volt ez 10 évvel később, amikor a „Pesti Hir-

⁸ Uo. 371, 370.

⁹ Uo. 382.

¹⁰ Uo. 373. – 1842-ben igenlően idézte a »nemzetért, nemzetnek, nemzet által« mondást, mert e szavak „hangrezgést költenek föl millió szívnek kebelhúrjaiban, és a sok emberi egyéniség egy nemzeti individualitásba összeforr...”. Megyei hatóságkör. PH, 1842. 106. szám. In: Kossuth Lajos iratai. XII. kötet (Kossuth Lajos hírlapi cikkei. Első kötet, 1841-1842.) Sajtó alá rendezte: Kossuth Ferencz. Az Athenaeum R.-Társulat kiadása, Bp. 1906. 234. (A továbbiakban: KLI XII.)

¹¹ 1833 nyarán Kölcsey Ferenc, a modern magyar nemzetfogalom nyelvemzeti variánsának megteremtője, „Emléklapra” c. kétsorosában a következőket írta:
„Négy szócskát üzenek, vésd jól kebeledbe, s fiadnak
Hagyd örökölni ha kihúnysz: *A haza minden előtt.*” KFÖM 134.
Vörösmarty Mihály „Szózat”-ában (1836) is megfigyelhető a – 18. századi gyökerű „Magyarországon kívül nincs élet...” elfoglult, feudális-nemesi szemlélettel összefonódó – „haza” (nemzet) erőteljes túlhangsúlyozása.

„Hazádnak rendületlenül
A nagy világon e kívül
Légy híve, ó magyar;
Nincsen számodra hely;
Bölcsöd az s majdan sírod is,
Áldjon vagy verjen sors keze;
Mely ápol s eltakar.
Itt élned, halnod kell.” (Hét évszázad magyar versei I. Szépirodalmi, Bp. 1972. 928.)

Wesselényi Miklós az 1840-es évek első felében már bírálta a nemzeti liberalizmusra való áttérést, a nemzet mindenhatóságának, a nacionalizmusnak az egyéni szabadság rovására történő túltengését. Idézzük: „Nemzeti hív s buzgó érzet, bárminő hasznos, üdvös, sőt elkerülhetetlen legyen is alkotmányos hon kifejlődésére, de mégis polgári álladalomban (értsd: államban – K. L.) nem fő cél, hanem a fő célnak, tudniillik a szellemi s anyagi jólét... biztosításának s... kiterjesztésének alárendelt cél s arra fő eszköz.” Majd így folytatta: „De nem kevesen vannak, kik hajlandók a nemzetiséget (értsd: nemzetet – K. L.) nem alárendelt cél s fő eszköz, hanem fő s egyedüli cél gyanánt tekinteni, s annak polgári jólétet, szellemi s anyagi kifejlődést, alkotmá-

lap” szerkesztőjeként már az első számtól kezdve vissza-vissza tért a „szabad föld”, „szabad ember” – „szabad nemzet” kapcsolat kérdéseire, hiszen „személyszabadság, földszabadság korunk hatalmas világeszméje”.¹² A szabad birtokot, tulajdont és polgárt a számos tekintetben megosztott nemzet, a nemzeti összeolvadás elmellőzhetetlen feltételeinek tekintette. Hitvallása szerint ugyanis „mi e honnak minden osztályait nemzetiségben és alkotmányban egyéforrottnak, egy nagy nemzeti családdá egybeolvadottnak óhajtanók”.¹³ Nem kétséges tehát, hogy a szabad egyén és tulajdon alárendelt eszközök csupán a fő cél: a magyar nemzet és a nemzeti egység megteremtéséhez.

Kérdés, hogy a reformkori ellenzéki politikusok miben látták a nemzetteremtés lényegét? A kérdésre már a fiatal Kossuthnál is választ találni. Az 1830-as évekig uralkodó feudális nemzet – sok nemes ellenérzését kiváltó – javítását, módosítását szorgalmazta. Kölcsenyekhez hasonlóan ő is úgy látta, hogy a 10 milliós népet Werbőczy óta a mindössze hatszázezer (máshol négyszáz- vagy nyolcszázezer) főből álló feudális-nemesi nemzet („natio hungarica”) az alkotmányos jogokból kirekesztette. Ezt a nemzetet, amely a nép egy kis csoportjának a kiváltságára épült, befogadóvá kell tehát tenni. Hogyan? Nem arról van szó – hangsúlyozta –, hogy a nemesek szálljanak le a néphez, hanem arról, hogy őt a nemesek emeljék fel magukhoz a személy- és tulajdon szabadság kiterjesztése révén. Ezt a – ma úgy mondanánk – „jogkiterjesztő érdekegyesítés”-t szerinte nemcsak belső okok sürgetik. Nemcsak a miatt van erre szükség, hogy „pitymallani kezd a magyar újonszületés napjának hajnala”, amely „a magyar nagyság, a nemzeti boldogság” kifejlődését eredményezi majd. A társadalmi életben bekövetkezett nemzetközi kihívások is ez irányba hatnak. Az új kor utolsó évszázadában ugyanis a nemzetek politikai léte megváltozott, s az új kor szükségletei új intézkedéseket kívánnak, a régi mellett kitartani többé nem lehet. Vagyis azok a maradi aggályok, miszerint a magyar nép még nem érett a szabadságra, s hogy műveletlensége miatt a nemzeti jogok gyakorlását műveltségi cenzushoz kellene kötni, tarthatatlanok.¹⁴

A reformkori ellenzéki politikusok egyik alapvető feladata tehát a polgári nemzet megteremtése volt a feudális nemzet¹⁵ korszerűsítése révén. A másik nagy teendőt a polgári átalakulás végrehajtása jelentette, ami – röviden szólva – az élet minden területén uralkodó, de önmagukat már túlélte feudális viszonyok,

nyos kedvező viszonyokat feláldozni. Ez nagy s veszélyt okozható tévedés.” *Wesselényi Miklós*: Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében. Európa, Bp. 1992. 46. (A továbbiakban: *Wesselényi* 1992)

¹² Örökváltság. Pesti Hírlap (a továbbiakban: PH), 1841. 13. sz. In: KLI XII. 24.

¹³ Szavazat és költségvetés. PH, 1841. 79. szám. In: uo. 165.

¹⁴ KLÖM VI. 372-376.

¹⁵ Ennek a középkori, kora újkori nemzetnek minden nemes egyenjogú, kiváltságos tagja volt. Nyelvüket, származásukat megtartva, a „magyarországi nemzet” hungarus tudatú tagjainak számítottak. Ehhez képest a Kossuth által (is) szorgalmazott polgári nemzet már egyértelműen „magyar nemzet”-nek nevezhető, mert – nyelvi és származási sokszínűségétől függetlenül – jogtalan alattvalókból a törvény előtt egyenlő polgárokká tette ugyan a sokajkú nép tagjait, de a magyar nemzeten kívül más (szlovák, román, szerb...) nemzeti kollektívumot – a horvát kivételével – nem ismert el a Magyar Királyság területén.

illetve maradványok lebontását, és egy polgári Magyarország alapjainak a lerakását tette parancsolóan szükségessé. Az ellenzék „Pesti Hírlap”-ban propagált fő céljait (a jobbágyfelszabadítás konkrét megjelölése nélkül) Kossuth 1844-ben, a hírlap szerkesztői búcsúszavában lényegében már körvonalazta. „És e cél: szabadság s alkotmányos jog minden magyarnak; nemzeti jólét, mely a szabadság gyökeréről hajtson; közös teherviselés különbség nélkül, s az alkotmányos szabadság közös élvezete, azon organicus formák kifejtése, s a népképviselőket kellékeihez idomítása által, melyeknek köszönhetjük, hogy »él magyar, áll Buda még«. – Vagyis egy szóval: magyar formákhoz szabott valódi népképviselő: – e szó mindent magában foglal...”¹⁶ Egy 1847. december 2-i felszólalásában, programszerű tömörséggel, három pontba (közteherviselés, jobbágyfelszabadítás, népképviselő) sűrítette össze az ellenzéki teendőket.¹⁷

A polgári átalakulás és a nemzetteremtés közötti összekötő kapcsot a – fentebb már érintett, jogkiterjesztésre épülő – érdekegyesítő politika jelentette. Az érdekegyesítés gondolatát legelőször az 1832/36-os reformországgyűlés kezdetén, 1832-1833 fordulóján Kölcsey Ferenc és Wesselényi Miklós tüzték a formálódó „reformpárt” zászlajára az úrbéri törvények vitái során.¹⁸ A gyors eszmei és politikai-szemléleti fordulatot, valamint a reformmozgalomra való hirtelen áttérést¹⁹ jól mutatta, hogy – noha az érdekegyesítés gondolata már 1831-ben „ott lógott a levegőben” – Wesselényinek a „Balítéletekről”-ben (1831) még komoly fenntartásai voltak a társadalmi érdekegyesítés azonnali bevezethetőségéről. Idézzük: „... lelkemből óhajtom, hogy törvényesen javíttassék a földnép állapotja, könnyíttessék sorsa; de hogy azt most közelebbről egyszerre akarjuk tenni, nem gondolom kivihetőnek; de tanácsosnak sem: arra sem a nemességet, sem a parasztokat nem hiszem még megérve lenni.”²⁰

Kossuth Lajos már 1833 elején magáévá tette az érdekegyesítés – nem tőle származó – eszméjét. Ezt készülő könyvének töredékei tanúsítják. Általánosan

¹⁶ A szerkesztő búcsúszava. PH, 1844. 365. sz. In: Kossuth Lajos iratai. XIII. kötet. 1843-1848. október 30-ig megjelent hírlapi cikkei. (Kossuth Lajos hírlapi cikkei. Második kötet, 1843-1848.) Sajtó alá rendezte: *Kossuth Ferencz*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. kiadása, Bp. 1911. 353. (A továbbiakban: KLI XIII.)

¹⁷ „Az ellenzék pedig – melyhez tartozni dicsőségemnek vallom – azt mondá: három nagy akadály van hazánk jövőendő biztonságának, nyugalmanak s boldogságának:

1. hogy a közterhekben a nemesség a néppel nem osztozik;
2. hogy a népnek legnagyobb része a nemesség robotozó jobbágya;
3. hogy a nép semmi politikai jogokkal nem bír.”

Kossuth Lajos iratai XI. kötet. (Kossuth Lajos beszédei. Első kötet, 1832-1847) Sajtó alá rendezte: *Kossuth Ferencz*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T, Bp. 1905. 55. (A továbbiakban: KLI XI.)

¹⁸ A „Kossuth Lajos összes munkái”-t sajtó alá rendező *Barta István* is így látta Kossuth 1833 elején készülő könyvének 19. lábjegyzetében. Az érdekegyesítés gondolatát „a Wesselényi és Kölcsey vezette reformpárt éppen ezekben a hetekben tüzött zászlajára az úrbéri törvények vitái során”. KLÖM VI. 378.

¹⁹ Gergely Andrással egyetértve, mi is úgy véljük, hogy az eszmei fordulat és a reformmozgalomra való áttérés a magyar liberalizmus első, új nemzedékének jóvoltából, 1830-31-ben zajlott le. Lásd *Gergely András*: Egy nemzetet az emberiségnek. Tanulmányok a magyar reformkorról és 1848-ról. Elvek és utak sorozat. Magvető, Bp. 1987. 20., 50. (A továbbiakban: *Gergely* 1987)

²⁰ *Wesselényi* 1833. 61.

és konkrétan is foglalkozott e kulcsfontosságú kérdéssel. „Előbeszéd”-e legelején leszögezte, hogy a társasági életben „kölsönös viszonyokon alapul a közönység s egyesek boldogsága, ezen viszonyokat az érdek határozza el, s csak azon társaság (értsd: társadalom – K. L.) felel meg létegesítésében rendeltetésének, hol minden polgárt egy közös érdek szép kötele kapcsol együvé...”²¹ Majd azt bizonygatta, hogy a magyar nemes a jogaiból és szabadságaiból semmit sem veszít, ha a személy- és vagyonbeli szabadságot (ezeket a sarkalatos jogokat Kossuth a „nemzeti felség talpköve”-inek tekintette és Werbőczy Hármaskönyvéből, illetve a Szent Koronából eredeztetette) a parasztságra is kiterjesztik. A szabadság ugyanis olyan „kimeríthetetlen kincs, melly azáltal, hogy véle többen osztoznak, sem fogy, sem gyengül, sőt nő, sőt erősödik”.²²

Az ellenzéki magyar liberálisok számára az érdekegyesítés komplex, több szintű (társadalmi, hatalmi, nemzeti-nemzetiségi) reformpolitika megvalósítását jelentette.²³ A társadalmi érdekegyesítés gerincét a reformokat kezdeményező és vezető köznemesek, és a felszabadított jobbágyparasztok érdekeinek a kiegyenlítése jelentette. Ezen állhatott vagy bukhatott a liberális reformpolitika sikere. Kossuthék logikája – némi leegyszerűsítéssel – világos és egyértelmű volt. A nemes ugyan évszázadokon át megvetette a nemtelen „pórnép”-et, a buta, tudatlan jobbágyparasztot, a parasztságot pedig – amint azt az 1831-es koleralázadás rémítő eseményei mutatták – gyűlölte évszázados elnyomóját. Ám a társadalmi érdekegyesítés sikere esetén a kötelező örökvaltsággal felszabadított parasztságot tartósan támogatni fogják a köznemesi reformpolitikát. Ily módon Bécs nem tudja majd őket kijátszani és szembefordítani a felszabadítóikkal. Mi több, a sikeres érdekegyesítő politika a nemzetiségi paraszttömegeket is a magyar átalakuláshoz képes kötni, és visszafogja majd nemzeti törekvéseiket.²⁴ Azt is hangsúlyozni kell, hogy Kossuthék számára – a köznemesi és paraszti érdekek összhangba hozása mellett – fontos volt a túlnyomórészt idegen ajkú városi polgárság és a honoráciorok megnyerése is. Sőt, még a sokat ostromozott – mert a közterhekből részt nem vállaló, a magyar nyelvet és nemzetet (egy-két kivétellel) megtagadó, „elkorcsosodott” – magyar arisztokráciától sem zárkóztak el, annak magatartásbeli változása esetén.²⁵

A hatalmi érdekegyesítés arra a feltételezésre épült, hogy a közös uralkodó alatt álló, de – Kossuth szavaival élve – nemzetileg független és szabad Magya-

²¹ KLÖM VI. 368.

²² Uo. 378.

²³ *Gerő András* is ezt a hármas tipológiát (hatalmi, társadalmi, nemzeti-nemzetiségi) vette alapul „A magyar politika és a nemzetiségek 1848-49-ben” című, gondolatébresztő tanulmányában, amely a „Társadalmi Szemle” c. folyóirat 1987/6. számában jelent meg. (Lásd a 68. oldalt.) (A továbbiakban: *Gerő*)

²⁴ Uo. 63.

²⁵ Annak az arisztokráciának, amely a „saját szabadságát népszolgásgárra” alapítja és az „osztályérdeket a honérdeknek elibe” rendeli, „ily aristocratiának nem vagyunk igen hő barátai” – írta Kossuth. Azzal a jövőbeni arisztokráciával azonban, amely „a nép érdekeivel együvé forrva olyan, mint testvérek között a hú elsőszülött”, és igazságosan részt vállal a közös terhekből, más lehet a helyzet. *Eszmetársulat*. PH, 1842. 130. szám. In: KLI XII. 292, 295. – Az arisztokráciához való viszonyára lásd még: *Még egy-két ok*. PH, 1842. 166. szám. In: uo. 359-360.

rország, valamint Ausztria között elkerülhető a fegyveres összetűzés. Egy polgárilag és nemzetileg erősödő Magyarország ugyanis, amely boldogulását a birodalmon belül képzelel el, erősebb és hatékonyabb támasza tud lenni a trónnak és a dinasztíának mind a belső (illír, pánszláv), mind a külső, főleg orosz veszéllyel szemben.²⁶ Ez utóbbi hatalom a Szent Szövetség 1815-ös létrehozása, különösen pedig az 1830/1831-es oroszellenes lengyel felkelés vérbefojtása óta, „irtózatossá rémként fenyegeti Európa constitutionális létét”.²⁷ 1847 novemberében már érett formában fejtette ki, hogy Magyarország és az osztrák tartományok közötti viszony alapja az 1723. évi II. és az 1790. évi X. törvénycikk. „E viszony a fejedelmek egységének s nem az országos önálló feláldozásának viszonya, e viszony egyik részének sem az alárendeltségnek, hanem a barátságának, a szövetségnek kedves viszonya.” A jelenlegi helyzetben viszont „hazánk érdekei az ausztriai örökös tartományok vélt érdekeinek gyakorta alárendeltek”. Határozottan tagadta, hogy Magyarország és Ausztria jogszerű érdekei ellentétben lennének egymással. Idézte az 1844. évi országgyűlés határozatát, amely kimondta, hogy: „a magyar alkotmányos élet teljes kifejlődése az örökös tartományok mellett lehetséges...”. Hivatkozott az 1790. évi X. tc.-re is, amelyben Kossuth szerint az állt, hogy „hazánk szabad ország s egész törvényhozási és kormányzási rendszerében független, tehát semmi más országnak avagy nemzetnek alá nem rendelt”.²⁸

A nemzeti-nemzetiségi érdekegyesítésnek több, egymást keresztező érdektörkvést kellett volna összebékítenie. A reformkori magyar liberálisok magyar nemzetet akartak teremteni a nyelvi és etnikai különbségeket nem ismerő nemesi nemzet, az egykori „natio hungarica” helyén, amely egyfajta „magyarországi nemzet”-nek nevezhető. Az egyik problémát a 18. század végétől az jelentette, hogy a sokajkú, sokkultúrájú államban a magyar etnikum csupán relatív többségben volt az összlakosságon belül a maga 42-44 %-os arányával. Másrészt, a magyar nyelvi, kulturális és politikai-hatalmi törekvésekkel szinte egyidejűleg a nem magyar népek nemzeti ébredése is megindult. Értelmiségi vezetőik is kezdték megfogalmazni a magyarokétól eltérő nemzeti (nyelvi, kulturális, majd politikai-területi) igényeiket, amelyeket 1848 tavaszán átfogó nemzeti programokba is öntöttek. Eltérő nemzeti törekvések és nemzetfelfogások feszültek tehát egymásnak. Feszültségnövelő tényező volt továbbá, hogy a magyar nemzeti törekvések csak a nem magyar nemzeti érdekek rovására valósulhattak meg, miközben a bécsi kormánnyal is fél évszázados kemény küzdelmet kellett folytatniuk (főleg a magyar nyelv államnyelvvé tételéért). Önmagában már ezek a fo-

²⁶ Gróf Széchenyi István a főrendek ülésén 1832. február 20-án ezt szellemesen így fogalmazta meg. A bécsi kormány számára nem jelent veszélyt, ha kifejlődik a magyar nyelv és nemzet. „Ép, erős, egészséges oroszlánál barátságban lenni nem veszélyes, de egy beteggel, megromlott gyomra miatt gyakran nem jó kedvű, igen is.” Kossuth Lajos összes munkái I. Magyar Történelmi Társulat (Országgyűlési Tudósítások I. kötet, 1832. 12. 17-1833. 08. 04.) Sajtó alá rendezte a Keleteurópai Tudományos Intézet Történettudományi Intézetének Munkaközössége. Bp. 1948. 187-188. (A továbbiakban: KLÖM I. 1948.)

²⁷ KLÖM VI. 379. – Erre vonatkozóan lásd még: *Gerő* 63.

²⁸ Kossuth Lajos felszólalása 1847. 11. 22-én az 1. felirati vitában. In: KLI XI. 31-32.

lyamatok is előrevetítették, hogy a nem magyar népek nemzeti törekvéseinek nem a bécsi udvar lesz a fő akadálya, hanem a – nemzeti, hatalmi és egyéb érdekeit a rovásukra is érvényesíteni akaró – magyar politikai, közigazgatási és kulturális elit. A magyar–nem magyar kapcsolatok alakulását tehát döntő módon határozhatta meg a liberális magyar nemzetfelfogás, valamint az erre épülő nemzeti-nemzetiségi politika milyensége: nyitottsága, rugalmassága, vagy ellenkezőleg, zártsága és merevsége.²⁹

Gerő András szerint éppen az érdekegyesítés nemzeti-nemzetiségi szintje volt a liberális érdekegyesítő politika legérzékenyebb és legproblematisabb eleme. Kossuthék ugyanis csak egyéni jogokat ajánlottak fel a nemzetiségeknek, ami nem volt kellő vonzerő – mint ahogy remélték – a kollektív nemzeti értékekkel szemben, amelyeket megtagadtak tőlük. Nem szabad ugyanis elfelejteni azt a – már ismert – tényt, hogy a nemzeti-nemzetiségi programot egy magyar nemzeti tartalommal erősen átítatott liberalizmus képviselte. Az antifeudális célok eléréséhez, a polgári átalakulás végrehajtásához, a társadalmi érdekegyesítéshez, a törekény nemzeti egység megteremtéséhez stb. szükség volt a magyar nemzeti érzés és tudat kibontakoztatására. A magyar liberálisok nemzeti törekvései tehát csak igen nehezen voltak összeegyeztethetők a többnyire jogos nemzetiségi igényekkel.³⁰ Nem csoda, ha az általános modernizációs igényeket Kossuth is nemzeti érdekeké emelte és a polgári átalakulás közös, magyarországi kérdéseit a még fontosabb magyar nemzeti érdekeknek rendelte alá.³¹ A magyarokhoz hasonlóan a nemzetiségek is a saját nemzeti ügyüket tartották a legfontosabbnak, akár a polgári átalakulás közös, magyarországi érdekeinek a rovására is.

Gergely András egy 10 évvel ezelőtti cikkében azt állította, hogy 1848 előtt Kossuth nemzetiségi kérdésben követett álláspontjáról kevés anyagot találni. Ezt azzal magyarázta, hogy – politikai elvárásaival együtt – „nem tulajdonított a kérdésnek nagy fontosságot”. Úgy gondolták ugyanis, hogy a nemzetiségi kérdés a jogkiterjesztő politika következtében rövidebb-hosszabb idő múlva el fog múlni. Kossuth reformkori nemzetiségi nézeteit összefoglalva elmondható – írja a neves történész –, hogy „azok egy új, jogegyenlőségen alapuló „politikai nemzet” (állampolgári nemzet) megteremtésén alapultak. A jogkiterjesztés, jobbágyfelszabadítás nemzetiségi különbségtevés nélkül kiterjed mindenkire. A szabadság érzetén alapuló állampolgári közösség jön majd létre, amely háttérbe szorítja a nemzetiségi konfliktusokat.” A szabad és modern Magyarországon élő nemzetiségek lojálisak, sőt lojálisabbak lesznek szabad hazájuk, valamint a primus

²⁹ A fentiekre bővebben lásd Kiss László: Magyar-szlovák kapcsolatok és konfliktusok a hosszú 19. században. In: Szarka László (szerk.): A modern szlovák nacionalizmus évszázada 1780-1918. Akadémiai, Bp. 2011. 117-121. (A továbbiakban. Kiss 2011)

³⁰ Lásd: Gerő 64-65.

³¹ Kosáry Domokos megállapítása e tekintetben is irányadó lehet. „A valóságban a kárpáti tájon a nemzetiség győzte le a szabadságot, ha szembekerült vele. A liberalizmus mindenütt nagy segítőtje volt a nacionalizmusnak... De az egyéni szabadság és a nemzetállam hatalmi igényei bizonyos ponton túl mégis ellentétben álltak egymással.” A történeti jogokhoz ragaszkodó „Kossuthék is felfüggesztették a liberalizmust, ha úgy gondolták, hogy nemzeti érdekekbe ütköznek...”. Kosáry 2002. 246, 247.

inter pares (első az egyenlők között) helyzetben lévő magyarok iránt, mint a határokon túl élő nyelvrokonaik iránt. Ezzel együtt „a nemzetiségek – mintegy hálából a nekik juttatott szabadságért – önként és fokozatosan elmagyarosodnak majd”. Nem a nemzetiségi érdekegyesítés állt tehát Kossuth figyelmének középpontjában. 1848 előtti nemzetiségpolitikai elképzelései „természetesen rekonstruálhatóak, ehhez elégséges anyagunk van, de nézetei e téren lényegében nem különböztek a liberális nemesség elképzeléseitől, s azok nem is változtak ebben a periódusban.”³²

Ezekkel egyetértve is meg kell jegyezni, hogy különösen az utolsó gondolatok sommásak, finomításra, árnyalásra szorulnak. Látni fogjuk Kossuth nemzetfelfogásának – Wesselényiétől vagy Deákétól eltérő – sajátosságait, valamint azt is, hogy nemzetiségpolitikai nézetei nem volt teljesen állandóak, és ezek rekonstruálásukhoz bőven van anyag. Másrészt az a kérdés is felvetődik, hogy mennyire volt fontos számára a nemzetiségi érdekegyesítés?³³ Egyáltalán: volt-e – a társadalmi és hatalmi érdekegyesítéshez hasonlítható, önálló – nemzetiségpolitikája vagy csupán a nemzeti érdekegyesítés alárendelt, önálló részeként kezelte? Kossuth esetében pozitív vagy negatív nemzetiségi politikáról volt-e szó?

Kossuth nemzetfelfogása és nemzetiségpolitikai nézetei

Az „egy politikai nemzet” néven ismert liberális magyar nemzetfelfogás több évtizedes vajúdas után az 1830-as évek végére/1840-es évek elejére született meg. A gyökerek a 18. század végéig vezetnek vissza, amikor megkezdődött az etnikai különbségeket addig nem ismerő hungarus tudat, illetve az ezen alapuló hungarus patriotizmus eróziója, az évszázados közös haza magyar felmondása és kisajátítása. A *natio hungarica* fogalmát és tartalmát kizárólag a magyar etnikumhoz, a magyarokhoz és a magyar nyelvhez kezdték kötni. Az addigi Hungáriából, Magyarhonból Magyarország, a „magyarországi” hazából „magyar” haza lett. Ezzel párhuzamosan viszont a feudális, nemesi nemzet kezdte magába fogadni az addig kirekesztett, nemtelen magyarok millióit, sőt az önkéntes asszimilációra hajlandó nem magyar ajkúak tömegeit is. Ez utóbbiaktól kezdetben a magyar nemzettel való nyelvi és érzelmi azonosulást, végső soron részleges, majd teljes beolvadást, identitás feladást várt el.³⁴ Tovább tartotta magát a feudális nemzet hagyományos pillére: a „haza háromszori elfoglalását”-ra épülő magyar alávetési vagy hódításelmélet is.³⁵

³² Gergely 2002, 78.

³³ „A nemzeti-nemzetiségi érdekegyesítés nagyszabású koncepcióját Széchenyi 1835-ben írott Hunnia c. munkája vázolta fel” – állítja Gergely András. Gergely 1987. 127.

³⁴ Már 1790-ben megfogalmazódott a nem magyar születésű, vagy magyar születésű, de magyarul nem tudó nemesek és idegenek „fogadott magyarok”-ká tétele az oktatás segítségével, mert „az idegen vagy magyarrá lesz közöttünk, vagy éhhel hal”. Idézi *Szekfü Gyula*: Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez (1790-1848) Magyar Történelmi Társulat, Bp. 1926. 25.

³⁵ A fentiekre bővebben lásd Kiss László: A szlovák nemzeti tudat születése. (Tanulmányok...) Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Nova Series Tom. XXXII. Sectio Historiae. Redigit:

Az 1820-1830-as években a magyar politikai gondolkodásban a feudális államnemzeti szemlélettel összefonódva megjelent a – konkrét etnikumhoz és nyelvhez kötődő, herderi ihletésű – „nyelv- vagy kultúrnemzeti”, valamint a – francia típusú, konkrét etnikai fedezettel nem rendelkező, az állampolgárrá tett, nemzetbe beemelt egykori alattvalók politikai egyenjogúságára épülő – politikai- vagy államnemzeti felfogás. Mindkettő feltételezte a nem magyar ajkúak magyarrá tételét. Meglátásunk szerint is „a régi, feudális magyar nemzetfogalom él tovább a politikai nemzet, az államnemzet XIX. századi értelmezésében... A nemzetállam eszménye nem valami modern eszmei konstrukció, hanem szerves folytatása a feudális, rendi magyar államfelfogásnak...”³⁶ A lényeg az, hogy az 1840-es évek elejére érett formát öltött a Kossuth által is vallott „egy politikai nemzet”, amelyben szervesen-szervetlenül keveredtek a történeti jogokra (fegyverrel szerzett és megtartott hon, évszázados magyar államiság és alkotmány, a magyarok által meghódított szlávok stb.) hivatkozó régi államnemzeti, valamint az új állam- vagy politikai, a nyelv- vagy kultúrnemzeti felfogás elemei.

A reformkori írásokat lapozgatva szembetűnő, különösen az 1830-as években, a magyar nemzetpolitikai gondolkodás változatossága. A nyelv- és államnemzet, a régi és új államnemzet külön-külön is, de főként összefonódva jelentek meg. Az alapjuk azonban minden esetben közös volt. Széchenyitől Kossuthig mindenki a régi államnemzeti örökségre támaszkodott. Voltak olyanok, mint Kossuth Lajos is, akiknek a felfogásában ez utóbbi hangsúlyos tényezőként tartósan megmaradt. Ezt csupán három kiragadott példával illusztrálva, tervezett könyvének töredékeiben határtalan tisztelettel beszélt a feudális alkotmányról, „melly ... nyolcz századokon keresztül feltartotta a magyart; melly nem engedte veszni nemzeti létét...” Ám úgy látta, hogy ezt az alkotmányt „az ősi hagyományok tiszteletben tartása mellett javítani, módosítani... kell”.³⁷ 1842-ben ő is azokkal értett egyet, „kik nemzeti szerencsétlenségnek tartják, hogy nemzetnek magát még most is csak a nemesség nevezheti; hiszünk Istenben, ez másként leszen, különben öngyilkolás várna nemzetünkre...”³⁸ Ám a korszerűsített feudális államnemzet gerincét képező nemességnek az új viszonyok között is meg kell őriznie politikai súlyát, reformokat és nemzetet vezető szerepét. A nemesség nemzetfenntartó szerepét 1847. november 29-i beszédében is erőteljesen kidomborította. „A magyar nemességet közel egy ezredév históriája e nemzet lételének talpzatává szentelte fel. Ő írta be a magyar nevet, e jövevény nemzetiség nevét, Európa nemzeteinek aranykönyvébe... Ő vívta első sorban az ország lételének első harczait... Hogy Magyarország lett, hogy Magyarország van, az ő műve.”³⁹

Gróf Széchenyi István, Kölcsey Ferenc vagy báró Wesselényi Miklós nemzetfelfogása is feudális megalapozottságú volt ugyan, de a nyelv- vagy kultúrnemzet dominanciája mellett. Johann Gottfried Herder német bölcselelő

Sándor Gebei. Eger, 2005. 51-56. (A továbbiakban: *Kiss* 2005) Elektronikus formában lásd: <http://tortenelem.ektf.hu/acta/A2005.pdf> (2013. 07. 18.); *Kiss* 2011. 120-124.

³⁶ *Kovács Endre*: A nyelvharc kezdetei. In: Szemben a történelemmel. Magvető, Bp. 1977. 153.

³⁷ KLÖM VI. 372., 373.

³⁸ Még egy szó a sz. kir. városokról. PH, 1842. 165. szám. In: KLI XII. 353-354.

³⁹ KLI XI. 45., illetve 46.

nyomán a természetjogra épülő „nyelvében él a nemzet” felfogást vallották. A költő-politikus Kölcsey Ferenc a főrendekhez intézett válaszüzenetében (1833 márciusában) a feudális nemzet legnemesebb hagyományai éltek tovább, de erőteljes nyelvnemzeti tartalommal. „Hazai nyelvvel szabad... élhetés és így a természeti jogok egyik legfontosabbika forog fenn; s erre törekedni... a hazafiságnak, a nemzetiségnek elengedhetetlen kívánata; mert régi lakjaiból s földéről ki lehet üzni a nemzetet, s egy más földön meglepedve még is nemzet maradhat: de a nyelvétől megfosztott nép többé nem él. – A mi őseink elébbi hazájokat elhagyván, itt alkottak újat magoknak, mert nyelveket ide hozván, ide hozták a hazát is, és a nemzetet.”⁴⁰ A magyar nyelv kérdésének főrendiházi vitájában Wesselényi is azt hangsúlyozta, hogy a nemzetnek egyik drága kincse a nyelve. Ám a „nagyurak, s az őket majmolók szolgálai csordája németesedni kezdtek”. A „gyáva, s undok kortsok” elfelejtették és megvetették a nyelvet, s ez által elhídegték a nemzettől. Ugyanebben a vitában Széchenyi – a főpohárnokkal szemben – Kölcseyhez hasonló álláspontra helyezkedett. A nemzet csal akkor és csak addig él, ameddig a nyelvét használja.⁴¹

Tőlük eltérően Kossuth Lajos egyáltalán nem volt a nyelvnemzet híve, ellenkezőleg! 1847. december 11-én a kerületi ülésen – Kapronca város követével vitatkozva – kifejtette álláspontját a nyelv és a nemzet kapcsolatáról, s egyúttal megvilágította „egy politikai nemzet”-ről alkotott (ritkán hangoztatott) álláspontját is. Eszmei zavarra vall – mondta –, ha „a nyelv, a nemzet-szóval nemcsak homogénumnak, hanem synonymumnak vétetett; és ennek következtében külön nemzetiségek eszméje állítatot fel a magyar korona alatt levő birodalom népei közt, súrlódások idéztettek elő és kivételes jogokat kívántattak. – Minthogy e szó alatt »n e m z e t« polgári státusban (értsd: államban – K. L.) sokkal több értetik, mint csupán az, hogy valaki mily nyelvet beszél, ezennel kijelentem: hogy én soha, de soha a magyar szent korona alatt más nemzetet és nemzetiséget, mint a magyart elismerni nem fogok. Tudom, hogy vannak emberek és népfajok, kik más nyelvet beszélnek, de egy n e m z e t n é l több itten nincsen.”⁴²

Ez már a politikai nemzet kifejezett felfogása volt, amelynek kidolgozásában Kossuth tevőleges szerepet nem játszott. Pragmatikus ember lévén, ő csupán átvette, alkalmazta és propagálta a Szontagh Gusztáv vagy Gorove István⁴³ által a politikai teória szintjére emelt nemzetpolitikai nézeteket. E nézetek kapcsán elmondható, hogy a liberális magyar nemzetfelfogás megteremtésében igen fontos szerepet játszott az a tény, hogy az – országban élő, saját államisággal és erre épülő történeti tudattal (a horvátok kivételével) nem rendelkező – nem magyar népek nemzetébresztői a természeti jogra, a nyelv nemzetteremtő szerepére épülő nyelvnemzeti felfogást dolgozták ki. Magyar részről tehát – amint a fenti Kossuth-idézet is mutatja – olyan történeti-jogi nemzetfelfogás megteremtésére volt

⁴⁰ Izenet a nemzeti nyelv ügyében a főrendi válaszra. In: KFÖM, 1080.

⁴¹ KLÖM I. 1948. 181-182., 185. – Deák Ferenc álláspontjára részletesen lásd: Deák Ferenc nemzetfelfogása (1848 előtt). In: *Kiss* 2005. 60-82.

⁴² KLI XI. 68.

⁴³ Ez utóbbira lásd *Gorove István: Nemzetiségünk* (Jelenünk szempontjából). Kapható Heckenast Gusztáv... könyvtárusnál. Pesten, 1842. 113 p.

szükség, amely csak a magyarokra illet. E szerint a nyelv önmagában nem nemzetteremtő tényező. Saját államiság, ősi alkotmány, valamint ezekre épülő történeti tudat is szükséges. Vagyis a „történelem nélküli népek” a Magyar Királyságban nem alkothatnak nemzetet. A nyolc évszázados „történelmi juss” jogán erre csupán a magyaroknak, esetleg – a 13. század eleje óta velük perszonaluniós kapcsolatban lévő – horvátoknak van joguk. Ily módon csak a magyaroknak van „nemzetiségük” (nemzetük – K. L.). A nem magyaroknak mindössze „népiségük” (saját nyelvük, kultúrájuk, népviseletük, népdalaik stb.) lehet. A „történelmi juss”-on túl persze a magyar nemzet(iség)nek is van népisége. „A magyar még csak most lőn magyarrá – írta 1846-ban, mert a nemzetiséget egyedül nemcsak a nyelv képezi, hanem nyelvben, nemzeti szokásokban, nemzeti ízlésben, nemzeti műnek méltánylásában, szóval a társasélet összes viszonyaiban rejlik összesen a nemzetiség”, nem is szólva a magyar táncról és ruháról.⁴⁴ Nem kétséges tehát, hogy az államban csak egyetlen politikai nemzet és hivatali, közigazgatási nyelv létezhet: a magyar. A nem magyarok, mint egyének, teljesen egyenjogúak a magyarokkal, de nemzeti közösségként nem létez(het)nek! Így váltak a formálódó nem magyar nemzetek a magyar politikusok szemében – mai fogalommal élve – „nemzetiségek”-ké.⁴⁵

A magyar politikai nemzetet az elsők között Szontagh Gusztáv (az MTA rendes tagja és a Kisfaludy Társaság tagja) definiálta.⁴⁶ 1843-ban megjelent könyvében többek között a nemzet, a nemzetiség és a nép értelmezésére is kitért. A nemzet nem más, mint közös, független állam és haza által összekötött, saját politikai életet élő polgári közösség. Nép alatt vagy saját nyelvű és származású „népfaj”-t, vagy a nemzet alsó osztályait képező köznépet értett.⁴⁷ Ezek kapcsolatáról szóló fejtegetéseit nem árt kicsit bővebben idézni. „Nemzet tehát a haza polgárjai *egésze*, nép annak saját fajú s nyelvű *részei*. Egy hazában ennél fogva csak *egy* nemzet lehet, de nép *többféle*... Így p. o. hazánkban csak magyar nemzet létezhet, mert ez *magyar* állodalom (állam – K. L.); de ezen magyar nemzet

⁴⁴ Taglatat. Hetilap, 1846. 19. szám. In: KLI XIII. 431.

⁴⁵ A „nemzetiség” és a „nemzet” szavakat tehát a reformkorban is ismerték, de a maitól eltérő tartalommal. Kossuth „nemzet”-en többnyire a feudális nemzetet (*natio hungarica*-t) értette. A „nemzetiség” a magyar „politikai nemzet” megfelelője volt, a nem magyar ajkúak „népiség”-e pedig a nyelvnemzet fogalmi megfelelője volt, amit Kossuth nem ismert el nemzetnek.

⁴⁶ Az Athenaeum 1842. október 9-i számának Hernádtáji álnevű szerzője mögött vélhetően ő rejtőzött, hiszen meglepő az azonosság az alábbi idézet és 1843-as könyvének nem sokára idézett nemzetdefiníciója között. „Azon nép, melly hont szerez ‘s állodalmat alapít, népiségét nemzetiséggé emeli: a meghódított hon, az alkotott állodalom, nevét viseli, ... nyelve e népnek, *nemzeti nyelv*vé válik. Ez oknál fogva az alávettett különfajú népeknek, *mint olyanoknak*, nem lehet nemzetiségök, ... de mivel saját származásuak s nyelvűek, van népiségök, saját népszokásaik, népdalaik stb. Ha pedig a hódító népfaj által *egyenlő joggal* az alkotmány s haza jogaikban részesítették, állodalmi tekintetben ‘s mint az egy hon egyenlőjogu polgárai a hódító népfajjal együtt *egy nemzetet* képeznek, *egy ‘s szintazon nemzetiségben részesülnek*, melly azonban, mivel ... *átruházott*, ... a *hon-szerző ‘s alkotmány-alapító népfajé*”. Ebből következően tehát „*mi tótok, mint tótok, Magyarországon nem lehetünk nemzet, mert tót állodalom itt nem létezik, hanem csak nép;...*”. Athenaeum, 1842. október 9. Második félév, 43. sz. 44.

⁴⁷ Szontagh Gusztáv: Propylaeumok a társasági philosophiához tekintettel hazánk viszonyaira. Emich Gusztáv könyvtárának bizománya, Budán, M.DCCC.XLIII. 163.

részei szintúgy a tótok, németek, rácok stb. mint a magyarok, mert mind ezen népek a közös állodalom és haza által egy nemzeti egésszé kapcsolódtak össze... *A' nemzetiség alapítója pedig azon nép, melly hont szerez és állodalmat alkot.* E tette által népből nemzetté válik és saját népiségét nemzetiséggé emeli fel, ráútvén a szerzett honra, alkotott állodalomra s a nyilvános polgári élet folyamára nevét, jellemét s nyelvét. Tehát csak a honszerző népnek van *saját* nemzetisége, a többinek egyedül *kölcsönzött, ráruházott.* A mint tehát p. o. hazánkban csak magyar nemzet létezhet, mivel ez magyar néptől hódítottatott meg, úgy határai közt a magyaron kívül más nemzetiség nem uralkodhatik...⁴⁸

Látható tehát, hogy ez a politikai nemzet valóban az átörökített feudális államnemzetre épült, s benne szervesen-szervetlenül keveredtek a régi-új államnemzet és az új nyelvnemzet elemei.⁴⁹ A reformkori politikusok többsége, Kossuthot is beleértve, az 1840-es években már ennek a politikai nemzetnek a híve volt, ám gondolkodásukban a három alkotórész változó arányokban fonódott össze. Kossuth nemzetfelfogásában a feudális gyökerű modern állam- vagy politikai nemzet volt a meghatározó. Wesselényinél, Kölcseynél vagy Széchenyinnél a régi államnemzet erőteljes nyelvnemzeti elemekkel kapcsolódott össze. Deák Ferenc – egyéb tekintetben is kiegyenlítésre törekvő – szemléletében viszont a modern nyelv- és államnemzet a feudális nemzet továbbélő elemeivel itatódott át. A nemzet három komponense nagyjából egyenlő arányban egyenlítődtől ki „a haza bölcse” gondolkodásában.

Ebből a liberális magyar nemzetfelfogásból logikusan következett egyrészt a magyar állam területi-politikai egységéhez, épségéhez, oszthatatlanságához (integritásához), valamint a magyarok megkérdőjelezhetetlen vezető szerepéhez (szupremáciájához) való ragaszkodás. Az is nyilvánvaló, hogy Kossuth Lajos és politikustársai nemzetiségpolitikai nézetei és gyakorlati megnyilvánulásai közvetlenül a nemzetfelfogásukból eredtek. Mivel a nem magyarok magyarul még nem vagy alig beszélnek, rövidtávon meg kell elégedni egy „magyar vezetésű magyarországi nemzet”-tel, miközben mindent meg kell tenni magyarrá tételük érdekében.⁵⁰ A hosszú távú célt ugyanis egy minden ízében magyarrá lett/magyarrá tett magyar nemzet és állam jelentette, amelyben már nem lesz különbség államnemzet és nyelvnemzet között. Mindenki a magyar államnemzet

⁴⁸ Uo. 164.

⁴⁹ Gergely András írta a következőket: „E politikai nemzet koncepció az etnikai elvet ugyancsak nem ismerő nemesi nemzetfelfogás összalakosságra való kiterjesztéséből keletkezett, nyelvi kritériumot nem tartalmaz. Pontosabb kifejezéssel nem magyar, hanem „magyarországi” politikai nemzetéről beszélhetnénk. A magyarnak – az állam nyelvétől eltekintve – nincs kitéüntetett (privilegizált) helyzete, ám ám kétségkívül helyzeti előnye van az összes lakosságon belül.” *Gergely* 1987. 106.

⁵⁰ Az asszimiláció szorgalmazásának természetesen számos – ezzel kapcsolatos – egyéb oka is volt. A magyarok összalakossághoz viszonyított kedvezőtlen aránya, a nemzeti egység (nyelvi egységre is kiterjedő) megteremtésének szándéka, a herderi borús jóslat beteljesedésétől, a nemzethaláltól való félelem, a Magyar Királyság szláv népeinek „szlavomán” (szláv- és oroszbarátbarát), ún. pánszláv törekvései, a szlávok iránt érdeklődő, terjeszkedő Oroszországtól való félelem stb.

magyar (nyelvű, érzelmű, tudatú, kötődésű...) polgára lesz. Ezzel a nemzetiségi probléma meg fog szűnni.

A nem magyarok asszimilációját a reformkori magyar politikusok mindegyike óhajtotta, ám gondolkodásukban jól kitapintható különbségek voltak. Éles árnyalatok mutatkoztak például a magyarosodás vagy magyarosítás elvárásában vagy a tekintetben, hogy a nem magyarok milyen mértékben váljanak magyarrá? Elegendő-e, ha magyarul beszélnek, vagy ennyi nem elég? A magyar nyelv kiművelésére, nyelvmesterek (nyelvtanítók) útján történő tanítására vagy törvényes és adminisztratív kényszerrel is igénybe vevő terjesztésére van-e szükség? Azt is látni kell, hogy az 1830-as évek elején még a nyitott szemléletű Wesselényi Miklóst is egyfajta nemzeti szűkkeblűség jellemezte, amikor a fokozatos és korlátozott jogkiterjesztés platformjára helyezkedett. A „Balítéletekről”-ben az örökváltságot a magyarul tudástól tette függővé, vagyis a „nyelvmesteri nacionalizmus” talajára helyezkedett. „Ezért készíteni kell előbb – írta. A ’ földnép’ mívelésén kezdjük a’ dolgot; – falusi oskolák, – idegen nyelvűek’ megmagyarosítása, nép kezébe illő, észt ’s szívet képző jó kézi könyvek, ezek a’ fő dolgok...”⁵¹ Ez az etnikai-nyelvi elven alapuló, szűkkeblű jogkiterjesztő koncepciót azonban többnyire csak múló epizód volt az ellenzéki magyar liberálisok politikájában. Hamarosan felváltotta a nyelvi-etnikai különbségtétel nélküli, általános jogkiterjesztő felfogás, ám a nem magyarok beolvadásának/beolvasztásának igénye megmaradt, sőt! Ha az ország minden lakosa a magyar nemzet tagjává válik – így szólt az érv –, akkor a magyar ajkúak kedvezőtlen arányát a magyarosodás elvárásával, a közélet magyarosításával, a más ajkúak asszimilálásával feltétlenül gyarapítani kell.

Varga János a magyar nacionalizmus két alaptípusát különböztette meg: a közélet magyarosítására törekvő államnacionalizmust és a más ajkúak távlati asszimilációjában reménykedő, kevésbé radikális nyelvi nacionalizmust.⁵² Varga tipológiájára támaszkodva, Gergely András – a magyar nyelv és kultúra kiművelését szorgalmazó, a más ajkúaktól csupán magyarosodást kívánó, mérsékelt, erőszaktól mentes – „kulturális-nyelvművelő-intenzív és a nyelvterjesztők-extenzív nacionalizmus” között tett különbséget.⁵³ Ez utóbbi volt a nacionalizmus radikálisabb – adminisztratív eszközök alkalmazását sem visszariadó, minél gyorsabb sikerekre vágó – magyarosító típusa. A két irányzat egyetértett a magyar nyelv államnyelvvé tételében, a közigazgatás és a felsőbb közoktatás magyar nyelvűségében, de a tempóban és az – erőszakos vagy önkéntes – módszerekben már nem.

Az intenzív nacionalizmus jellegadó változatát a főrendiházi konzervatívok és Széchenyi István nézetei testesítették meg. Kossuth által a „legnagyobb magyar”-nak nevezett Széchenyi egy 1833 eleji főrendiházi felszólalásában a következőket mondta. Minap azt mondtam, hogy „az erőltetést károsnak, czélt vesztőnek tartom, mivel a visszahatás hatalma erősebb szokott lenni a hatásnál” De ha megfontoljuk hogy 40 év óta „honi nyelvünk természeti jusait mily erővel

⁵¹ Wesselényi 1833. 62. – Erre vonatkozóan lásd még: Gergely 1987. 104-105.

⁵² Varga János: Helyét kereső Magyarország. Akadémiai, Bp. 1982. 64.

⁵³ Gergely 1987. 125.

kívánja vissza, szeleskedést (értsd: elhamarkodott sietséget, türelmetlenséget – K. L.) nem látok, sőt éppen most látom idejét tenni, a mit a KK és RR kívánnak.”⁵⁴ Alig tíz év múlva, 1842-es akadémiai beszédében viszont már szenvedélyesen ostromozta a nemzeti túlbuzgóságot, a túlzott hevületet, amely – attól való félelmében, hogy: „Jaj milly kevesen vagyunk”, s hogy a „roppant számú német- és szlávban el ne olvadjunk” – terjeszteni kezdte a nyelvet és a nemzetiséget, mindenek előtt.⁵⁵ Széchenyi nem attól tartott, hogy a magyarok mennyiségi súlya (számaránya) kevés. A miatt aggódott, hogy a minőségi súlya (szellemi ereje, civilizáltsági szintje) parányi. Egy bármily kisszámú, de civilizált népben több „az olvasztói varázserő, a ’ felsőség”, mint egy – akár 30 milliós – barbár népben.⁵⁶ Nemzetiséget, csak úgy, nem lehet rákenni senkire, parancs nem elegendő ahhoz, hogy valaki nemzeti sajátosságaiból kivetközzék (mint ahogy a magyarokkal egyszer már majdnem megtették II. József idején).⁵⁷ Ismét igazságosnak és méltányosnak tartotta viszont a magyar nyelvtörvényeket, „mert törvényeink egy hajszállal sem rendelték többet, mint hogy a ’ holt latin szó helyébe az élő magyar lépjen, és a ’ közigazgatás nyelve azon faj nyelve legyen, mellytől nemcsak az ország vevé nevezetét, hanem, melly az alkotmányos létnek is törzsoke”.⁵⁸

Am határozottan kifogásolta, hogy „hazánk fő hevesei”, élükön Kossuth Lajossal, „mindent egyszerre elárasztani akaró magyar hév”-vel, túlléptek a nyelvtörvények határain. Zsarnoki erővel terjesztették a nyelvet. Magukat a türelem, az emberi méltóság és a szabadság bajnokaiként tüntették fel, az ellenük szólókra viszont a „gyáva hazafiság”, a „hazaárulás” bélyegét sütötték.⁵⁹ Széchenyi úgy látta, hogy akár egy kiművelt emberi főben, illetve az erkölcsi felsőbbség súlyában, a civilizáció varázsában sokkal több a beolvasztó erő, mint „ezer üres vagy zagyvateli főben”, vagy a számos veszélyt és feszültséget indukáló erő-

⁵⁴ KLÖM I. 1948. 185.

⁵⁵ Gróf Széchenyi István: A ’ magyar Academia körül. Pesten, nyomt. Trattner – Károlyi betűivel. 1842. 27. (A továbbiakban: Széchenyi 1842.)

⁵⁶ Uo. 28, 29. – Gergely András szerint Széchenyi az akadémiai beszédébe Eötvös József – Széchenyi „Pesti Hírlap” elleni támadását elítélő – röpiratából vette át az „olvasztó felsőség” erejéről szóló gondolatot. Gergely 1987. 126.

⁵⁷ Széchenyi 1842. 29-30. – Figyelemre méltó, hogy Kossuthtól eltérően elismerte a nem magyar ajkúak nemzeti sajátosságait!

⁵⁸ Uo. 30-31.

⁵⁹ Uo. 32, 33. – Hasonlóképpen látta ezt a szlovák nemzeti törekvések első számú vezetője, Ludovít Štúr is egy magyarosítás ellen tiltakozó, 1843-ban megjelent vitairatában. „Ugyanaz a Kossúth ez, aki a *Pesti Hírlapban* a jogegyenlőségért küzd, a konventben azonban el akarja rendelni, hogy vizsgálják ki és büntessék meg azt, aki védi a jogait. Ugyanaz a Kossúth, aki ki akarja harcolni a sajtószabadságot, a konventben azt javasolja, tiltsák meg a szlovák ifjúságnak, hogy anyanyelvén művelődjön... Ez az ő híres szabadsága és liberalizmusa... Vajon nem harcol-e Kossúth a szabadság álarca alatt az arcátlanságért és az önkényért?... Mi hát az oka népszerűségének? Most csak egyetlen okot hozunk fel, ...: ... ő azt, ami a magyarok és magyarosítók erős meggyőződésévé vált... módosította, felcicomázta, és így tárta újra elébük. Ebben rejlik a titka.” Lásd: A magyarországi szlávok panaszai és sérelmei a magyarok törvényellenes túlkapásai ellen. Egy magyarországi szláv előadásában. In: *Ludovít Štúr: A szlávok és a jövő világa*. Kalligram, Pozsony. 2012. 97-98.

szakban. „Erkölcsi felsőbbtség mindig ’s mindenütt győzött erőszakon” – állította.⁶⁰ „Olvasztói felsőbbséggel kell bírni. Igen.” De olyannal, amely nem csak külsőleg jelentkezik, „’s mert grammatikát tanít, mindenüvé zsinórt varr, ’s mindent veres, zöld és fejjérel eltarkít, már azt hiszi, szíveket bájolt ’s velőket hódított”. A nyelv és nemzetiség ügyében tenni mindenkinek a legszentebb kötelessége – hangsúlyozta. „Nincs a’ haza terén egy, ki nemzetiségünket ne terjesztené, vagy azon csorbát ne ütne.”⁶¹ A lényeg azonban a terjesztés során az, hogy: „A’ magyar szó még nem magyar érzés, az ember mert magyar, még nem éretny ember, és a’ hazafiság köntösében járó még korántsem hazafi.”⁶²

Kossuth Lajosnak a magyar államnyelv 1844-ben történő bevezetésében különösebb érdemei nem voltak.⁶³ A magyar nyelv terjesztését szorgalmazó szemléletében viszont számos – tudatosságra, következetlenségre vagy taktikázásra utaló – kettősség figyelhető meg. A más ajkúaktól csupán magyarosodást kívánó intenzív nacionalizmus keveredett a – Széchenyi vagy Ludovít Štúr által hevesen bírált – radikális, nyelvterjesztő-magyarosító, extenzív nacionalizmussal. A „Pesti Hírlap” vonalvezetésében is kimutatható a magyarosodás – magyarosítás kettőssége, az utóbbi túlsúlya mellett. Kossuth már a „Pesti Hírlap” 3. számában egyetértett a holt latin magyar nyelvvel történő felváltásával, a nyelvtörvényekkel, valamint azzal, hogy az ország kormányzati és a közigazgatási nyelve a magyar legyen. Nemcsak károsnak, hanem a jövő legfontosabb kérdésének tekintette a harcot „egy roppant hatalomnak (Oroszországról van szó – K. L.) ... dalnokai” ellen, akik egy „szláv nemzet”-re várokoznak, és akik az országon belül „nyelvünk terjesztését és teljes elfogadását most is ellenzik, s tán gyűlöletes ingerültséggel hátráltatják”. Márpedig mi – szögezte le –, „a magyar nemzetiséget minden törvényes és méltányos úton, s különösen az iskolamesterek serkentésével” terjesztjük, mert ez a nemzetben belüli nyelvi szakadást gyökeresen megszüntetné.⁶⁴

Kossuth azonban – amint azt Széchenyi István is kifogásolta – nem állt meg a magyar nyelv nyelvtanítók útján történő terjesztésénél. A magyar nyelv tanítási nyelvvé tételére törekedett. Örömmel üdvözölte például a pesti evangélikus gimnázium e téren elért jelentős sikereit. Szükségesnek tartotta, hogy a mezőgazdálkodók, a kézművesek vagy a kereskedők – főleg gyakorlati, technikai tárgyakat oktató, szakképző – népiskoláiban, konkrétan pedig a „mezei gazdák” iskoláiban alaptantárgy legyen „a magyar nyelven tanított matematika”. Ezzel az átalakulással, vagyis „a tanítási nyelv változtatásával az iskolai szellemirány sem

⁶⁰ Széchenyi 1842. 37, 38.

⁶¹ Uo. 41, 42.

⁶² Uo. 46.

⁶³ Gergely Andrásnak is úgy látja, hogy. „Az államnyelvért folytatott küzdelem lényegében Kossuth nélkül dőlt el...”. Gergely 2002. 79.

⁶⁴ Nyelvünk ügye. PH, 1841. 3. szám. In: KLI XII. 8-9. – Kossuth tehát nem hagyott kétséget a felől, hogy az országban csak a magyar nemzet létezik. A még többnyelvű magyar nemzet nyelvi egységesedésétől, a nyelvi szakadás megszüntetésétől a magyar politikai nemzet megerősödését remélte.

maradhat... érintetlenül”.⁶⁵ A magyar tanítási nyelv bevezetésétől tehát a magyar érzelem (szellemiség) erősödését várta. A „Pesti Hírlap” 1841. évi 94. számában határozottan leszögezte, hogy a magyar nemzetiség biztosítása során – Gorove Istvánnal egyetértett abban, hogy a reform minden lépésével a nemzetiséget kell szolgálni – azt is el kell érni, hogy „a városok igazgatási nyelve annak minden ágaiban magyar legyen.... Távoll legyen tőlünk a kényszerítés...”, de „hazánkban jogunk van megkívánni, hogy a közigazgatás minden ága magyar legyen. Ez elég, több sem jogszerű, sem törvényes.” Üdvözölte, hogy az anyakönyveket másfél év múlva magyarul fogják vezetni. Egy olyan törvény előkészítését is szorgalmazta, „mely elrendeli, hogy a közéletnek minden ága s mindenütt a magyar hon határai közt, kivétel nélkül magyar legyen”.⁶⁶

Az újság 1842. évi 112. számában Kossuth egyértelművé tette reform- és magyarosító törekvéseinek okát és célját. Létünk legfontosabb feltétele a nemzetiségünkben áll – szögezte le. „E nélkül a nemzet... nem lesz magyar nemzet. Mi pedig magyar nemzet vagyunk, és az is akarunk maradni.”⁶⁷ Annál is inkább, mivel „a magyar nemzetiség Európában rideg-magányosan áll, rokona senki, támasza sehol...”. Az országon belül pedig a magyar nyelvet még igen sok helyen nem ismerik, és jogait még fél évszázados küzdelem után sem vívta ki, a „magánéletben pedig ezer meg ezer ellensége van. És ily körülmények között... *a magyar nemzetiségnek még fejlteni, terjedni, erősödni kell*”, hiszen hazánkban nemzetiségünk még alig gyökeresedett meg, sok helyen pedig még a magja sincs elvetve. Ilyen helyzetben nem elbizakodott vakmerőség volna-e „nem elége-
nünk a szláv ellenséget”? – kérdezte.⁶⁸

Nem csoda, ha Kossuth a belföldi és külföldi támadások keresztüzébe került magyar törvényhozás és törvényhatóságok – a támadók szerint túlbuzgósággá fajult – „magyar nemzetiség iránti lelkesedés”-ét határozottan a védelmébe vette. Szerinte ezek fél évszázad óta oly példátlan türelmet és önmegtagadást tanúsítottak, amelyre nincs példa a történelemben. Megismételte, hogy a holt latin helyébe a közigazgatásban élő nyelvet kell helyezni, „csak az lehet tehát az egyedüli kérdés, melyik élő nyelv legyen az önálló magyar birodalomban közigazgatási nyelvvé? És e kérdésre legrövidebben egy másik kérdéssel lehet felelni; tudniillik minő országról vagyon itt szó, és kié a hon, a melyről szó vagyon? Felelet: Magyarországról van szó, s a hon, a melyről szó vagyon, a magyaroké. E szóban fekszik a kérdés kulcsa.” A fegyverével hont szerző magyart „egy ezred évnek történelmi joga avatá fel” arra, hogy „e hon felett a magyar szent korona felsősége” lengjen.⁶⁹ A hazaárulás és hűtlenség vétke nélkül tehát senki nem vonhatja

⁶⁵ Humanizmus, realizmus. PH, 1841. 29. szám. In: uo. 49, 51. – Oktatási elképzeléseire lásd még: Valami a népneveléshez. PH, 1841. 34. szám. In: uo. 63-67.

⁶⁶ Választási rendszer városokban. PH, 1841. 94. szám. In: uo. 217.

⁶⁷ Vámszövetkezési érdeke. PH, 1841. 112. szám. In: uo. 254. – Az újság következő számában cikkét ezzel a nyitómondatral kezdte: „A nemzeti érdek előtt minden más tekintetnek háttérbe kell vonulni, s a mi a nemzetiséget veszélylyel fenyegeti, átok a nemzetnek...” Nemzetgazdasági kombinációk. PH, 1842. 113. szám. In: uo. 257.

⁶⁸ Nemzetiség és kereskedési szövetkezés. PH? 1842. 120. szám. In: uo. 275.

⁶⁹ Szabadka körlevele. PH, 1842. 160. szám. In: uo. 336.

kétségbe „a magyar nyelvnek diplomatikai polczra emelését”, illetve ennek jogszerűségét és igazságosságát. Ennek pedig természetes következménye, hogy Magyarhonban a közigazgatás nyelvének a közélet minden ágában a magyarnak kell lennie. Kossuth valóban kétféle mércével mért, hiszen a nem magyarok nyelvnemzeti törekvéseit nem ismerte el, mi több, hazaárulásnak tartotta, ellenben a magyarok (állam)nyelvi törekvéseiben a magyar politikai nemzetet erősítő, pozitív tényezőt látott.

Ha viszont a közigazgatás nyelve a magyar, akkor „a köznevelésnek ép úgy, a mint eddig latin alapra volt fektetve, magyar alapra kell építtetnie”. Ám ezen túl – hangsúlyozta ismét – a magán- és a családi élet területén „kényszerített magyarosítással hatni jogtalanság volna”. Ez utóbbi területeken helytelenítette a kényszerített magyarosítást, de az államélet, a közigazgatás, az oktatás, a közigazgatás területein nem, „mert minden, ki e honban lakik, joggal megkívánhatja, hogy a közélet cselekvényeire képesíttessék”.⁷⁰ Közéleti tevékenységük során a nem magyaroknak is magyarul kell tudniuk, hogy boldogulhassanak. Ezért a magyar nemzeti lét a szabad királyi városoknak – ezek intézményeit Kossuth szerint asszimilálni kell, mert „idegen növény”-ek a magyar talajban, lakóik pedig zömmel nem magyarul (németül) beszélnek – „adandó jogok első föltétele gyanánt a közigazgatás nemzetiségét (értsd: magyarrá tételét – K. L.) követeli...”.⁷¹

Kossuth ebben a kérdésben visszatért (vagy még mindig ezen a talajon állt?) a fokozatos jogkiterjesztés 1830-as évek eleji, szűkkeblű szemléletéhez. A német államok zsidó emancipációs gyakorlatához hasonlóan ő is feltételeket állított: ha a szabad királyi városok zömmel németajkú lakói hitet tesznek magyarságukról, újabb jogokat kapnak, ám ezeket előbb ki kell érdemelni. A zsidó kereskedők, gyáralapítók, mesteremberek politikai jogainak gyakorlása esetén is ellentmondásba keveredett. Egyfelől leszögezte, hogy általában nem barátja annak, hogy „a politikai jogok valláshoz köttessenek”. Másfelől viszont a politikai jogok gyakorlását a magyarsághoz való tartozástól, vagyis a zsidó vállalkozók magyar nyelvtudásától tette függővé. Idézzük: „... mégis álljanak fel efféle megszorítások némi specialitásokra, de vannak általános jogok, melyeknek gyakorolhatása nem lehet feltételezve a bevett vallásoktól”. A magyar nyelvtudás követelményét, mint a politikai jogok gyakorlásának feltételét, a „söpredék-nép”-nek, „söpredék zsidó-tömeg”-nek titulált zsidó vallású alaplakosságra nem kívánta kiterjeszteni.⁷² Sem nekik, sem azoknak a gyáralapítóknak és személyeknek nem kell magyarul tudniuk, akik nem tartoznak a privilegizált magyar polgárságba. Ellenben a honosítandó nemestől, vagyis „azon embertől, ki e hazától kitűnő kegyelmet nyervén, nemessé tétetik”, megkívánható, hogy „magyarul beszél-

⁷⁰ Uo. 337. – Kossuth egy alkalommal nem titkolta, hogy a magyar nemzetiség érdekében szeretné, hogy „e honban a magánélet minden viszonyaiban minden ajakról magyar szó zengjen”, ám „ez hihetőleg történni sohasem fog”. Még egy-két ok. PH, 1842. 166. In: uo. 359.

⁷¹ Városi belszerkezet. PH, 1842. 161. szám. In: uo. 341, 343.

⁷² Honosítás. Az 1847. december 11-i, 21. kerületi ülés jegyzőkönyvéből. In: KLI XI. 69.

jen”.⁷³ Itt is az 18. század végéről származó felfogás élt tovább, amire már utaltunk.

Legrészletesebben a „Bánat és gondolkodás” című cikkében tért vissza a magyar nyelv és nemzetiség ügyére. Már ismert nézeteit nyelvről, magyarosításról stb. továbbfinomította. A közelgő törvényhozástól olyan világos és határozott törvény meghozatalát várta, amely kimondja: „a közigazgatás minden ága Magyarországon kivétel nélkül, valamint a hivatalos közlekedési (értsd: érintkezési – K. L.) nyelv is a magyar kormánnyal s a magyarországi törvényhatóságokkal a magyar korona birtokainak akármely részéből (Horvátországot is beleértve – K. L.) magyar legyen. Ennél kevesebbet tenni gyávaóság, többet *parancsolni*, zsarnokság; mi reánk nézve mindkettő öngyilkolás volna...”.⁷⁴ Új elemet jelentett, hogy törvényben kívánta rögzíteni, hogy a magánélet nyelvviszonyaiba a törvényhozás kényszerrel nem kíván beavatkozni, „az ország idegen ajkú lakosait nyelvtől megfosztani nem... szándékozott”. Ettől a nyelvviszályok megszűnését, valamint azt remélte, hogy ezt a világosan meghúzott határvonalat a szlavizmus hívei, a „szláv literátorok” és az „illír dulongók” is elismernék jogszerűnek.⁷⁵ Ismételten leszögezte, hogy „a közigazgatási nyelvtől a köznevelési nyelv nem különbözhetik; – e kettő egymással elválaszthatatlan kapcsolatban áll”. Ily módon „hazánkban közoktatási nyelvvé a latin helyébe haladéktalanul a magyar nyelv tétessék.” A falusi népiskolákban tehát az állam kötelessége gondoskodni arról, hogy „az ország közigazgatási nyelvét megtanulhatni mindenkinek alkalma legyen. Szükségesnek tartanók azon intézkedést, hogy a magyar nyelv minden falusi tanodában is okvetlenül taníttassék.”⁷⁶

Kossuth tehát a törvényhozás eszközeivel egyrészt már a legalsó szintű falusi iskolákban el kívánta érni, hogy a nem magyar ajkúak külön tantárgyként magyarul tanuljanak. Másrészt a magyar nyelv kötelező tanítási nyelvként történő bevezetését is szorgalmazta.⁷⁷ Szemléletének számos kettőssége – miszerint tantárgy legyen-e a magyar vagy a közoktatás nyelve; a nem magyar ajkúak magyarosodjanak-e vagy törvényes eszközökkel történő magyarosításukra is szükség van; liberál nacionalista vagy nacionál liberális politikát kell-e folytatni; törvényes vagy – a nemzeti cél érdekében – azokon túllépő eszközöket is lehet alkalmazni; türelmes vagy türelmetlen nemzetiségi politikát kell-e követni stb. – 1847-ig megmaradtak. Az extenzív nacionalizmus túlsúlyos elemei keveredtek az intenzív nacionalizmussal.⁷⁸ A hangsúly a magyar nyelv kötelező tanítási

⁷³ Uo. 70.

⁷⁴ Bánat és gondolkodás. PH, 1842. 183. szám. In: uo. 410.

⁷⁵ Uo. 410-411.

⁷⁶ Uo. 412.

⁷⁷ Fenti kitétele („a közigazgatási nyelvtől a köznevelési nyelv nem különbözhetik”) is erre utal. Ezt látszik megerősíteni Kossuth ama – korábban már említett – elvárása is, hogy a „mezei gazdák” iskoláiban a matematikát feltétlenül magyarul oktassák.

⁷⁸ Kosáry Domokos szerint Kossuth nem tagadta, hogy ők magyarosítani akarnak, de „őszinte felháborodással utasította el azt a vádat, hogy ezt erőszakkal, törvénytelen eszközökkel tennék”. Kosáry 2002. 237. – Deák István Kossuth nacionalizmusának, illetve szemléleti kettősségének egy másik aspektusára hívta fel a figyelmet. „Kossuth nacionalizmusa nem volt sem

nyelvvé tételén, a törvényes eszközökkel kényszerített magyarosításon, a türelmetlenséget toleráló nyelvterjesztésen volt.

Nem tudni pontosan hogy miért, de 1847-ben Kossuth szemléletében hirtelen változás történt. Mintha felülvizsgálta volna extenzív nacionalizmusát, türelmetlen nyelvterjesztő nézeteit, s mintha a feszültségnövelő extenzív nacionalizmusról a toleránsabb intenzív nacionalizmus irányába mozdult volna el. Gergely András egyenesen azt állítja, hogy továbblépett korábbi elképzelésein, „elhagyva az extenzív nacionalizmus álláspontját, együttélésen alapuló nemzeti érdekegyesítési stratégiát hirdetett meg...”.⁷⁹ Valóban erről volt szó? Kétséges. Gergely álláspontját látszik igazolni az a tény, hogy az 1847-es utolsó rendi gyűlésen, amikor az oktatás magyar nyelvűségének ügye ismét napirendre került, a többségi indítvánnyal szemben mérsékletre intett. Azt javasolta, hogy a magyar nyelven történő iskolai oktatás kérdését bízzák a községek és egyházak megítélésére, hiszen sok helyen vagy a tanítók, vagy a tanulók, vagy egyikük sem tud magyarul. „A magyar ne oktatási nyelv, hanem csak *tantárgy* legyen” – emelte ki a kiváló történész.⁸⁰ Kossuth álláspontváltozására utalhat az 1846-ban írott és 1847-ben Hamburgban álnéven megjelent röpirata is, amelyben többek között ez állt: „Tehát ellenségeinket nemzetiségünk iránt kiengesztelni, bennök a magyar haza, magyar alkotmány... iránt rokonszenvet ébresztetni, s ekként minden érdeket a köz haza (értsd: közös haza – K. L.) nagy érdekébe olvasztani” – ez a fő államférfiúi feladat.⁸¹ Valami miatt hirtelen fontos lett számára a nem magyar ajkú „ellenségek” megnyerése. Ennek jeleként már nemcsak „magyar hazá”-ról, hanem „köz hazá”-ról és a nem magyarok kiengeszteléséről beszélt. Ezzel burkoltan elismerte, hogy az előző évek türelmetlen magyarosító politikájának is része volt a nem magyarok ellenségekké válásában.

Mindezek ellenére úgy látjuk, hogy Kossuth nemzetfelfogásában és nemzetiségpolitikai nézeteiben lényegi változás nem történt. Újból leszögezte például, hogy: „a polgári insitutiok, és érdekek egysége, a közös alkotmány, közös szabadság, és közös polgárisodás szükségének érzete a legkülönfajúbb népeket is egygyé olvasztotta”, mint pl. Amerikában vagy Franciaországban.⁸² Tudjuk, hogy Kossuth és politikustársai – szemben a konzervatív arisztokratákkal – régóta az általános jogkiterjesztéstől, a politikai egyenlőség meghirdetésétől remélték a nemzetiségi kérdés megszűnését, a nemzetiségek beolvadását, a magyar nemzeti célokkal való azonosulásukat.⁸³ Ezen az a hangzatos kívánság sem változtatott, hogy olyan alkotmányra van szükség, „melly a hazát mindenki hazájává

eredeti, sem rendkívüli. A tőle balra álló radikálisok a nyelvkérdésben türelmetlenebbek, a tőle jobbra álló konzervatívok türelmesebbek voltak...”. *Deák* 1983. 60.

⁷⁹ *Gergely* 1987. 130.

⁸⁰ *Gergely* 2002. 79-80.

⁸¹ [*Bábolnay Mihály (Kossuth Lajos)*]: A magyar conservatív párt és a nemzetiségek. In: Magyar Szózatok. Voigt H. G. betűivel Hamburgban, 1847. 235. (A továbbiakban: *Bábolnay*)

⁸² Uo. 237.

⁸³ „Kossuthal ellentétben, a konzervatívok nem bíztak abban, hogy a politikai egyenlőség kihirdetésével megszűnik a nemzetiségi kérdés Magyarországon. Így nem csoda, hogy Széchenyi is hajlott a párttal való együttműködésre.” *Deák* 1983. 69.

tegye, melly béke idején áldott bőség szarujával a nemzet minden tagjára árássa a szabadság, és polgárisodás szent áldásait; a vész óráiban pedig a lelkesedés fegyverét nyújtsa minden hazafi kezébe”.⁸⁴ Az általános alkotmányos jogokat viszont valamelyest konkrétabbá tette. A sajtószabadság kiterjesztésétől azt remélte, hogy a nem magyaroknál is olyan „Kossúthok, Széchenyiek támadnának”, akik „egy magasb álladalmi élet egy political nemzetiség szükségének érzetét fogja felkölteni keblökben, s megkívántatni velök azon alkotmányos javakat, mellyeket nékik a magyar hazában csak a magyar nemzetiség adhat.”⁸⁵

Érdekes, hogy – a rá jellemző terminológiai következetlenséggel – itt már ismét „magyar hazá”-ról beszél „köz haza” vagy „mindenki hazája” helyett. Eötvös Józseftől, Széchenytől és a konzervatívoktól eltérően úgy vélte, hogy nem a magyarok magasabb erkölcsi, civilizációs stb. olvasztó felsőbbsege hozza meg a kívánt eredményt. A nem magyar értelmiségnek nyújtott alkotmányos jogok, konkrétan a sajtószabadság hatására, idegenségüket fel fogják adni, a magyar politikai nemzethez fognak kötődni, magyar érzelműekké fognak válni. A nemzetiségi tömegek asszimilálásához elegendőnek vélte értelmiségi elitjük megnyerését, magyarrá tételét. A népképviselőt követelésétől is azt várta, hogy „a hazában létező idegen elemek értelmisége... a nemzetnek és a nemzet közös érdekeinek megnyeressék”.⁸⁶ Az enyhébb hangvétel ellenére sem titkolta, hogy mi „mindenek fölött a magyar nemzetiséget akarjuk”.⁸⁷ Röpirata végén így összegezte a nem magyar ajkúakkal szembeni elvárásait. Mi „megkínálunk titeket alkotmányos polgárisággal, political nemzetiséggel...; s mindezekért nem kívánunk egyebet, mint hogy a hazát, melly titeket ünnepélyesen édes gyermekeiül fogad, s a nemzetiséget, melly titeket political nagy korúsággal megajándékoz, szeressétek, és velünk egyetemben oltalmazzatok”.⁸⁸ Nem a „magyarországi hazá”-ba kívánta tehát beemelni a haza édes gyermekeivé fogadott nem magyar ajkúakat, hanem – változatlan nemzetfelfogásából következően – a „magyar hazá”-ba, a magyar politikai nemzetbe. A magyar nemzetbe való befogadástól a nem magyar ajkúak nyelvi-kulturális különállásának megszűnését, végző soron teljes beolvadásukat remélte. A Kossuth által 1847 kora nyarán írott „Ellenzéki Nyilatkozat” is ezt a változatlan szemléletet tükrözte. „Szükségesnek látjuk, hogy a honpolgárok minden osztályának érdekei – a más nyelvű népiségek óvatos kímélésével – nemzetiség és alkotmányosság alapján egyesíttessenek”. Deák István szerint ez ugyan szépen hangzott, de semmi konkrétumot nem tartalmazott. Ezért a nemzetiségek vezetőit a legkevésbé sem sikerült megnyerni az ellenzék ügyének.⁸⁹ Ez év augusztusában Kossuth fogalmazta meg a Pest megyei követutast is, amely ugyancsak taktikaváltásáról tanúskodott. A megye követei „kövessenek el mindent, mit a nemzetiség felemelése s felvirágzása tekintetében jogszerűleg s indirect úton tehetni vélnek, nem tegyenek azonban

⁸⁴ *Bábolnay*, 253.

⁸⁵ *Uo.* 256.

⁸⁶ *Uo.* 259.

⁸⁷ *Ua.*

⁸⁸ *Uo.* 262.

⁸⁹ Idézi: *ua.* 132. *Deák* 1983. 71-72.

semmit, mi a külön nyelvű népiségek kedélyeit felizgatná vagy magány viszonyokban avatkozó rendelkezések alakját viselné”. Gergely András ezekben a visszafogottabb megnyilatkozásokban – nagyon megengedő módon – nem pusztán taktikaváltást lát, hanem a nemzetiségi kollektívumok hallgatólagos tudomásul vételét.⁹⁰

Kossuth tehát 1846-1847-ben nem hirdetett meg semmilyen új nemzetiségi érdekegyesítő stratégiát. A továbblépés szerény, látszólagos és pusztán taktikai jellegű volt. A türelmesebb, óvatosabb, indirekt eszközökre való időleges áttérés távlati célja ugyanaz maradt: a magyar nyelv terjesztése, a magyar nemzet(iség) erősítése, a nem magyarok elnemzetietlenítése. A nemzetiségi érdekegyesítő politikát, ha egyáltalán volt ilyen, a kizárólagos magyar nemzeti érdekek alárendelt, önálló részeként kezelte. Rövid távú célként megelégedett azzal, hogy az ellenségessé vált nem magyar ajkúak – a türelmesebb bánásmód nyomán – megszeretik a hazát, szükség esetén védelmezik azt és magyarosodnak. Ám hosszú távon előbb a nem magyar értelmiségi elit, majd a nemzetiségi tömegek teljes magyarrá tételében bízott.⁹¹ A változás tehát – Gergely Andrással itt egyetértve – legfeljebb annyi volt, hogy: „A reformkor végére a nemzetiségek már tárgyai, de még nem partnerei vagy kedvezményezettjei az érdekegyesítő politikai koncepciónak.”⁹²

Tudjuk, hogy 1848-1849-ben sem lettek partnerek, ellenkezőleg. A magyar és a nem magyar népek nemzeti törekvései nem közeledtek, hanem – fegyveres konfliktusokba torkollva, a Kossuth-féle rugalmatlan nemzeti-nemzetiségi politikának nagymértékben köszönhetően – végletesen eltávolodtak egymástól.⁹³ A kossuthi nemzetiségi politika – a zsidók és a németek kezdődő asszimilációjától és egy-két szerény részsikertől eltekintve – az elméletben és a gyakorlatban egyaránt kudarcot vallott.

⁹⁰ Gergely 1987. 132.

⁹¹ 2002-ben írott cikkében Gergely András már árnyaltabban fogalmazott: „a meghatározó elem a jogkiterjesztésen... az érdekegyesítésen alapuló nemzeti egységesülés (ez utóbbi kiemelés tőlünk – K. L.) maradt, amely közös, ám egyelőre többnyelvű hazát terem”. Gergely 2002. 79.

⁹² Gergely 1987. 132.

⁹³ Amikor a Pozsonyból 1848. április elején hazaindult a szerb küldöttség, vezetője, Stratimirović, még egyszer arra figyelmeztetett Kossuthot, hogy a szerbek igényt tartanak nemzetként való elismerésükre. A magyar politikus állítólag a következőket mondta: „Ez esetben dönt majd a kard”. Világos és egyértelmű beszéd! Lásd *Spira György: A testvérharc küszöbén*. In: Bona Gábor (szerk.): *Szerbek és magyarok a Duna-mentén*. Akadémiai, Bp. 1983. 18, 19.